



POMOĆNIK PRODUCENTA

1.

U kom smislu? Pa čujte, život ponekad i jeste samo to – pomoćnik producenta. Večeras idemo u bioskop. Natrag u tridesete, pa dalje kroz dvadesete, pa iza prvog ugla, do stare evropske Palate pokretnih slika. Ona je bila slavna pevačica. Ne, nije opera, ne čak ni *Kavalerija rustikana*, ništa slično. „La Slavska“ – tako su je zvali Francuzi. Stil: jedna desetina *zigane*, sedmina ruske seljančice (i sama je to isprva bila) i pet devetina popularnog – a kad kažem popularnog, mislim na bučkuriš od veštačkog folklor, vojničke melodrame i zvaničnog patriotizma. Ono malo što je ostalo nepopunjeno čini se dovoljnim da predstavi fizički sjaj njenog nadzemaljskog glasa.

Ponikao, bar geografski, iz samog srca Rusije, na kraju je taj glas dospao i do velikih gradova, Moskve, Sankt Peterburga, pa i do carskog okruženja gde je takav stil bio na visokoj ceni. Njena je fotografija visila u garderobi Fjodora Šaljapina: kokošnik izvezen biserima, obraz poduprt rukom, blistavi zubi između mesnatih usana, a popreko, nevestim krupnim slovima: „Tebi, Feđuša“. Snežne zvezde, od kojih bi svaka, pre no što se ivice otope, razotkrivala svoju složenu simetriju, nežno su sletale na ramena i rukave i brkove i kape – dok su svi čekali u redu da se otvori biletarnica. Do samrtnog daha, čuvala je kao najveće dragocenosti – ili se bar pretvarala da čuva – cifrastu medalju i ogroman broš kojima ju je darivala Carica. Ovi su bili delo juvelirske firme koja je nekad tako unosno poslovala zahvaljujući običaju da carskom paru o svakom prazniku pošalje na poklon ovaj ili onaj amblem (svake godine sve skupoceniji) masivne carevine: oveću kamenicu od ametista s rubinima posutom bronzanom trojkom nasukanom na vrhu poput Nojeve arke na gori Araratu, ili kristalnu kuglu veliku kao lubenica nad kojom se nadvija zlatni orao s kvadratnim dijamantskim očima veoma nalik na Raspućinove (mnogo godina kasnije, Sovjeti su neke od manje simboličnih prikazali na Svetskoj izložbi kao primere procvata vlastite Umetnosti).

Da je sve išlo u očekivanom pravcu, možda bi ona i večeras pevala u dvorani Plemićke skupštine sa uvedenim centralnim grejanjem, ili u Carskom Selu, dok bih ja isključivao njen eterski glas u nekoj dalekoj zabiti stepske majke sibirske. Ali sudbina je skrenula pogrešnim putem; i kad se zbila revolucija, pa zatim i rat između Crvenih i Belih, njena lukava seljačka duša priklonila se praktičnijoj strani.

Vidimo sablasna mnoštva sablasnih Kozaka na sablasnim konjima kako jurišaju pravo kroz ime pomoćnika producenta koje lagano blede. Zatim otkrivamo kočopernog generala Golupkova u dokonom osmatranju bojišta kroz operski dvogled. Kad smo filmovi i mi bili mladi, prikazivali su nam i prizore uhvaćene objektivima, zgodno uokvirene u dva povezana kruga. Danas, ništa od toga. Evo gde nam se prikazuje general Golupkov, odjednom prenut iz dokolice, kako uskače u sedlo, uznosi se načas do neba na propetom pastuvu, pa poleće u mahnuti napad.

Ali u spektru Umetnosti, neočekivano je infracrvena svetlost: umesto uslovnog *ra-ta-ta* refleksa mitraljeske paljbe, čujemo kako iz daljine peva ženski glas. Bliže, još bliže, pa najzad sveprožimajuće. Božanstveni kontraalt izrasta u slučajni uzorak ruskog napeva koji je muzički urednik iskopao u arhivi. Ko to predvodi infracrvene? Neka žena. Raspevana duša tog izuzetnog, posebno dobro uvežbanog bataljona. Maršira na čelu gazeći lucerku i pevajući Volga-Volga koliko je grlo nosi. Kočoperni i srčani džigit Golupkov (sad znamo i šta je ono maločas video), premda ranjen na više mesta, dograbi je onako u galopu, i dok se ona rasno otima, odnosi je u nepoznato.

Začudo, ovaj se otužni scenario i u stvarnosti odigrao. Lično sam upoznao bar dva pozdana svedoka tog događaja; a straže istorije dopustile su da to prođe bez otpora. Ubrzo je vidimo kako zaluduje oficirsku kantinu svojom tamnom jedrom lepotom i rasmusnim, rasmusnim pesmama. Bila je *Belle Dame* sa podosta milosti, a posedovala je i neku silinu kojom se nisu mogle pohvaliti ni Lujza fon Lenc ni Zelena Dama. Upravo je ona zaslađivala gorčinu velikog povlačenja Belih, koje je započelo ubrzo posle njene magične pojave u taboru generala Golupkova. Za trenutak nam se pruža turoban pogled na gavranove, ili vrane, ili već kakve god dostupne ptice, koje u suton kruže i lagano sleću na ravnicu zakrčenu leševima negde u okrugu Ventura. Mrtva ruka Belog vojnika i dalje steže medaljon s majčinim likom. Nedaleko do njega, Crvenom vojniku na smrskanim grudima leži pismo od kuće gde između razlivenih redova škilji ista starica.

A onda, u tradicionalnom kontrastu, silovit nalet muzike i pesme uz ritmično pljeskanje rukama i trupkanje čizmama, i vidimo četu generala Golupkova na vrhuncu terevenke – gipki Gruzini izvodi ples sa bodežom, postišeni samovar odražava izobličena lica, Slavska zabacuje glavu uz grleni smeh, a četni debeljko, trešten pijan, raskopčanog okovratnika sa širitom, masnih usana napućenih za zverski poljubac, naginje se preko stola (gro-plan oborene čaše) da zagrlji – prazninu, jer se žilavi i savršeno trezni general Golupkov postarao da je na vreme skloni, te sada, dok zajedno stoje pred gomilom, izgovara hladnim, jasnim glasom: „Gospodo, dozvolite da vam predstavim svoju nevestu“ – i u zgranutoj tišini koja potom nastupa, jedan slučajno zalutali metak razmrskava osvitnoplavo prozorsko okno, nakon čega gromoglasni aplauz pozdravlja glamurozni par.

Gotovo da i ne treba sumnjati da se njena otmica nije dogodila potpuno slučajno. U studiju je neizvesnost strogo zabranjena. Još manje treba sumnjati da su General i njegova supruga, kad su u velikom egzodusu, poput mnogih drugih, krivudavim putem preko Sirkečija dospeli do Mocštrasea i Ulice Vožirar, već uveliko činili jedan tim, jednu pesmu, jednu šifru. Sasvim prirodno, on je postao preduzetan član SBB-a (Savez Belih boraca), putovao naokolo, organizovao vojne kurseve za ruske mladiće, priređivao dobrotvorne koncerte, pronalazio barake za beskućnike, rešavao lokalne sporove, i sve je to radio krajnje nenaometljivo. Pretpostavljam da je bilo od njih i neke koristi, od tih BB-ovaca. Nesrećom po njihovo duhovno blagostanje, bili su potpuno nesposobni da raskinu veze sa monarhističkim grupama u inostranstvu i nisu osećali, za razliku od intelektualne emigracije, odvratnu vulgarnost, ur-hitlerizam tih komičnih, ali opakih organizacija. Kad me pitaju dobronamerani Amerikanci da li poznajem šarmantnog pukovnika Tog-i-tog ili grandioznog starog grofa De Grobofskog, nemam srca da im kažem žalosnu istinu.

Ali bio je sa BB-om povezan i jedan drugi tip ličnosti. Mislim na one pustolovne duše spremne da za opštu stvar pregaze granicu u nekoj snegom zaglušenoj borovoj šumi, i da

potom tumaraju po rodnoj zemlji pod svakojakim maskama koje su, začudo, izumeli socijalistički revolucionari iz starih dana, te da odande krišom donesu u mali pariski kafe po imenu *Esh-Bublki*, ili u mali *Kneipe* u Berlinu koji nije ni imao neko posebno ime, one korisne tričarije što ih od špijuna normalno očekuju njihovi poslodavci. Neki od tih ljudi već su bili nerazmrsivo upetljani sa špijunskim službama drugih nacija i komično bi se trzali ako biste im prišli s leđa i tapnuli ih po ramenu. Šačica njih išla je u to izviđanje iz čiste zabave. Možda su dvojica-trojica stvarno i verovali da na neki mističan način pripremaju uskrснуće jedne svete, makar i pomalo plesnive, prošlosti.

2.

A sada ćemo biti svedoci čudnovato monotonog nizanja događaja. Prvi upokojeni predsednik BB-a bio je vođa celokupnog Belog pokreta i daleko najbolji čovek u toj družini; a izvesni mračni simptomi koji su pratili njegovu iznenadnu bolest upućivali su na senku trovača. Sledeći predsednik, ogromna, snažna ljudina s gromovitim glasom i glavom poput đuleta, bio je žrtva otmice koju su izvele nepoznate osobe; a ima osnova za zaključak da je umro od prevelike doze hloroforma. Treći predsednik – ali rolna mi se odmotava prebrzo. Zapravo je bilo potrebno sedam godina da se uklone prva dvojica – ne zato što se takve stvari ne daju brže obaviti, već su naprosto okolnosti bile takve da su iziskivale veoma precizno odabiranje trenutka, kako bi se nečiji postojan uspon doveo u sklad sa učestalošću upražnjenog položaja. Hajde da objasnimo.

Golupkov nije bio samo višestrano obdaren špijun (trostruki agent, tačnije rečeno); bio je i vanredno ambiciozan čovečuljak. A zašto mu je duša toliko čeznula za vodećim mestom u organizaciji uporedivom sa zalaskom sunca iza nekog groblja, to je zagonetka samo za one koji nemaju ni hobija ni strasti. Želeo ga je iz sve snage – to je sve. Teže je razumeti njegovo uverenje da će nekako sačuvati svoju sitnu egzistenciju u sudaru zastrašujućih protivnika od kojih je primao opasan novac i opasnu pomoć. Sada bih vas molio za punu pažnju, jer šteta bi bilo prevideti nijanse te situacije.

Svakako da Sovjete nije mogla brinuti malo verovatna obnova ratnih dejstava fantomske Bele armije protiv njihovih konsolidovanih redova; ali mogla ih je i te kako žestiti činjenica da i najsitnija informacija o njihovim fabrikama i utvrdama automatski, preko neuhvatljivih petljaroša iz BB-a, dospeva u zahvalne nemačke ruke. Nemce nisu mnogo zanimalo nedokučive varijacije boja u emigrantskoj politici, ali ih je zato nervirao drčni patriotizam predsednika BB-a koji bi s vremena na vreme iz etičkih razloga ometao miran tok prijateljske kolaboracije.

Otuda je Golupkov bio božji dar. Sovjeti su čvrsto verovali da će im pod njegovom upravom svi špijuni iz BB-a biti dobro poznati – i domišljato snabdeveni lažnim informacijama za prehranu nemačke gladi. Nemci su bili jednako sigurni da će im preko njega biti zagarantovano ubacivanje dobrog broja njihovih vlastitih apsolutno pouzdanih špijuna među one uobičajene iz BB-a. Nijedna strana nije imala nikakvih iluzija u pogledu Golupkovljeve lojalnosti, ali svaka je za sebe zamišljala da će verolomna kolebanja umeti da preokrene u sopstvenu korist. Snovi običnih ruskih ljudi, radišnih porodica u udaljenim krajevima ruske dijaspore, koje su se bavile skromnim ali časnim poslovima, taman kao i u Saratovu ili Tveru, rađale bolešljivu decu i naivno verovala da je BB nešto poput Okruglog stola kralja Artura,

oličenje svega što je bilo, i što će biti, srcu milo i dostojno i silno u bajoslovnoj Rusiji – ti bi se snovi potkresivačima filmova zacelo učinili kao izlišno udaljavanje od glavne teme.

Kad je osnovan BB, kandidatura generala Golupkova (čisto teoretska, naravno, jer niko nije očekivao da će vođa umreti) bila je pri samom dnu liste – ne zato što kolege oficiri nisu dovoljno cenili njegovu legendarnu hrabrost, već zato što je igrom slučaja on u toj vojsci bio najmlađi general. Do sledećeg izbora predsednika Golupkov je već bio pokazao tako fenomenalne organizacione sposobnosti da mu se činilo da bi mirne duše mogao precrtati dobar broj bolje plasiranih imena na listi, spasavajući pri tom živote njihovim nosiocima. Nakon što je i drugi general uklonjen, mnogi su članovi BB-a bili ubeđeni da će se general Fedčenko, naredni kandidat, odreći, u korist mlađeg i preduzetnijeg čoveka, onih prava što ih je po starešinstvu, ugledu i akademskom renomeu opravdano uživao. Stari je gospodin, međutim, premda sumnjičav u pogledu uživanja, ocenio da je kukavički izbegavati položaj koji je već dvojicu ljudi koštao života. I tako je Golupkov stisnuo zube i ponovo se dao na kopanje.

Fizički nije bio nimalo privlačan. Ničega u njemu nije bilo od vazda popularnog ruskog generala, ničega od tog dobrog, kršnog, buljookog, širokovratog uzora. Bio je suvonjav, sitne građe i oštih crta, sa potkresanim brkovima i frizurom koju Rusi zovu „jež“: kratkom, čekinjastom, nakostrešenom i kompaktnom. Oko dlakavog članka nosio je tanku srebrnu narukvicu, i nudio bi vas ručno motanim ruskim cigaretama ili pak onim engleskim s aromom suve šljivice, „kapsenima“ kako ih je nazivao, gusto naslaganim u staroj prostranoj tabakeri od crne kože koja ga je pratila kroz pretpostavljeni dim nebrojenih bitaka. Bio je krajnje učtiv i krajnje neupadljiv.

Kad god bi Slavka „primala“, što je činila u domovima raznoraznih svojih mecena (nekakav baltički baron, izvesni dr Bahrah čija je prva žena nekad bila slavna Karmen, ili ruski trgovac stare škole koji se, u inflatornom ludilu Berlina, bogovski provodio kupujući čitave blokove zgrada za deset funti sterlinga po komadu), njen tihi suprug neprimetno bi vijugao između posetilaca, prinoseći vam sendvič sa kobasicom i krastavcem ili majušnu mrzlobledu čašu votke; a dok bi Slavka pevala (obično je u tim neformalnim prilikama pevala sedeći, s pesnicom na obrazu i laktom u šaci druge ruke) on bi stajao po strani, na nešto naslonjen, ili bi na vrhovima prstiju otišao do neke udaljene pepeljare koju bi nežno spustio na debeli rukohvat vaše fotelje.

Rekao bih, umetnički gledano, da je prenaplašavao svoju povučenu, nesvesno unoseći jednu lakejski-najamničku notu – koja sada deluje izrazito prikladno; ali on je, dakako, nastojao da svoju egzistenciju utemelji na principu kontrasta i sav bi treperio od uzbuđenja kad bi nepogrešivo procenio, po izvesnim prijatnim znacima – naklonu glave, kolutanju oka – da Taj-i-taj na drugom kraju salona upravo skreće pažnju nekom tek pristiglom na fascinantnu činjenicu da jedan tako neprimetan, skroman čovek stoji iza herojskih dela i neverovatnih poduhvata u jednom legendarnom ratu (sam samcit osvajao gradove i tome slično).

3.

Nemačke filmske kompanije, koje su tih dana nicale poput otrovnih gljiva (malo pre nego što je dete svetlosti naučilo da govori), nalazile su jeftinu radnu snagu među ruskim emigrantima, angažujući one kojima je jedina nada i profesija bila vlastita prošlost – to jest, družinu

potpuno nestvarnih ljudi – da u filmovima glume „stvarnu“ publiku. To bešavno uklapanje jednog fantazma u drugi kod osetljive osobe stvaralo je utisak života u dvorani od ogledala, ili pre zatvoru od ogledala, gde čovek ne zna ni šta je tu ogledalo, a šta on sam.

Štaviše, kad se prisetim dvorana gde je Slavska pevala, jednako u Berlinu kao i u Parizu, i vrste ljudi što se tamo okupljala, imam osećaj da tehnikolorišem i ozvučavam neki prepop-topski film gde je život siva vibracija, a sahrane skakutava bežanija, i gde samo more ima boju (bolesno plavu), dok iz pozadine neka mašina na ručni pogon imitira šum asinhronih talasa. Izvestan mračan lik, noćna mora svakog dobrotvornog društva, ćelavac ludačkih očiju, prolazi plutajući kroz moje vidno polje s nogama skupljenim u sedeći položaj, kao ostareli fetus, a potom se nekim čudesnim putem uglavljuje u sedište u poslednjem redu. Tu je i naš dragi Grof, s onom visokom kragnom i štrokavim kamašnima. Veleštovani ali ovozemski sveštenik, s krstom koji mu se blago uzdiže i spušta na pozamašnim prsima, sedi u prvom redu i gleda pravo ispred sebe.

Prizori sa tih desničarskih proslava koji mi na pomen Slavske iskrsavaju u sećanju bili su po svojoj prirodi jednako nestvarni kao i njena publika. Kabaretski umetnik lažnog slovenskog imena, virtuoz na gitari od onih što izvode jeftinu prvu tačku u mjuzikholu, bio bi tu veoma dobrodošao; a sjaktavi ukrasi na njegovom zastakljenom instrumentu, kao i njegove nebo-plave svilene pantalone, tačno bi se uklopili u ostatak predstave. Zatim bi reč uzeo neki bradati stari lupež u otrcanom fraku, bivši član udruženja „Sveta Rusija pre svega“, i živopisno predočio šta ruskom narodu čine Izraelsoni i Masonsoni (dva tajna semitska plemena).

A sada, dame i gospodo, imamo veliku čast i zadovoljstvo – zastala bi tamo naspram ogavne pozadine od palmi i nacionalnih zastava, i bledim jezikom obliznula bogato nafarbane usne, pa ležerno sklopila ruke u rukavicama od jareće kože preko korsetom utegnutog stomaka, dok bi njen verni muzički pratilac, čovek mramornog lica po imenu Josif Levinski, koji ju je sledio, u senci njene pesme, do Careve lične koncertne sale i do salona druga Lunačarskog, pa i do teško opisivih mesta u Konstantinopolju, izvodio kratku seriju uvodnih nota, nalik na kamenove za prelazak preko vode.

Ponekad, ako bi publika bila pogodnog sastava, otpevala bi nacionalnu himnu pa tek zatim prešla na svoj ograničen, ali uvek lepo primljen repertoar. Neizbežno bi usledilo ono žalostivo „Starim kaluškim drumom“ (s borom koji je pogodio grom na četrdeset i devetoj vrsti), pa zatim pesma koja, u nemačkom prevodu štampanom ispod ruskog teksta, počinje rečima: *Du bist im Schnee begraben, mein Russland*,¹ te ona stara narodna balada (delo privatnog lica iz osamdesetih godina) o razbojničkom atamanu i njegovoj persijskoj kneginjici krasotici, koju je bacio u Volgu kad su mu pajtaši prebacili da se pretvorio u mekušca.

Njen umetnički ukus bio je nikakav, tehnika nasumična, opšti stil katastrofalan; ali ljudi kojima su muzika i sentiment jedno te isto, ili oni što vole kad im pesme, poput medijuma, prizivaju duhove davnih okolnosti u kojima su ih oni lično prvi put primili k srcu, bili su zahvalni što u nenadmašnim prelivima njenog glasa pronalaze kako nostalgičnu utehu tako i patriotski podstrek. Vladalo je mišljenje da je posebno upečatljiva kad joj kroz pesmu odjekne izvesna bujna i rasmusna nota. Da nije bio tako upadljivo lažan, možda bi je taj zanos još i sačuvao od potpune vulgarnosti. Ali ono malo i tvrdo što je imala namesto duše uvek je

¹ Nem. „Pod snegom si pogrebena, Rusijo moja.“ (Prim. prev.)

štrčalo iz pesama, pa su tako i najviši dometi njenog temperamenta pre ličili na vrtloženje nego na slobodnu bujicu. Kad danas u nekoj ruskoj kući puste gramofon te čujem njen konzervisani kontraalt, gotovo me jeza obuzme kad se setim kako je pretvorno glumila trenutak vokalnog vrhunca, otkrivajući čitavu anatomiju usta u poslednjem strastvenom vapaju, ona-ko bajno natalasane plavičastocrne kose, ruku skrštenih preko medalje o lenti na grudima, dok se zahvaljivala na orgiji aplauza, kruta čak i pri naklonu, jer joj je široko tamno telo bilo sabijeno u čvrst srebrni saten u kom je delovala kao snežna matrona ili dvorska sirena.

4.

Zatim ćete je videti (ukoliko cenzor ne odluči da ono što sledi vređa verska osećanja) kako kleči u mednoj izmaglici prepune ruske crkve, sladostrasno jecajući u duetu sa ženom ili udovicom (ona je znala šta je tačnije) generala čiju je otmicu tako umešno pripremio njen muž i koju su tako spretno izveli oni krupni, delotvorni, bezimeni ljudi što ih je šef otposlao u Pariz.

Videćete je opet jednog drugog dana, dve-tri godine kasnije, dok peva u izvesnom *appartement-u*, Ulica Žorž Sand, okružena prijateljima i poklonicima – i gledajte, oči joj se malčice sužavaju, pevački osmeh bleđi, jer njen muž, koji kasni zbog poslednjih detalja tekućeg poslovnog poduhvata, upravo nečujno ulazi i blagim gestom upućuje prekor sedokosom pukovniku spremnom da mu ustupi vlastitu stolicu; i kroz nesvesni tok pesme koju izvodi po desetohiljaditi put, ona škilji u njega (pomalo je kratkoviđa kao i Ana Karenjina) tražeći neki pouzdan znak, a potom, kad se ona već utopila, a njegove obojene lađe otplovile dalje, i nakon što se i poslednji znamenit kružni talasić na reci Volgi, okrug Samara, već rasplinuo u bezbojnu večnost (jer ovo je poslednja pesma koju će u životu otpevati), muž joj prilazi i kaže glasom koji nikakvo pljeskanje ljudskih ruku ne može zaglušiti): „Mašo, drvo će biti posečeno sutra!“

Ta sitnica s drvetom bila je jedini dramski odušak koji je Golupkov sebi dozvolio tokom svoje golubijesive karijere. Oprostit ćemo mu taj izliv ako se prisetimo da je reč o onom generalu što mu je stajao na putu te da će mu sutrašnji događaj automatski osigurati pobeđu na izborima. U poslednje vreme, prijatelji su zbijali mlakušne šale (jer ruski je humor sitna ptica mrvicom zadovoljna) na račun zabavne čarke između to dvoje velike dece, gde je ona džandrljivo zahtevala da se ukloni ogroman stari jablan zato što joj zamračuje prozor ateljea u njihovom prigradskom letnjikovcu, a on uzvraćao argumentom da je taj žilavi starac njen najzeleniji obožavalac (da čovek pukne od smeha, nema šta), te da ga zato treba poštediti. Obratite pažnju i na dobrodušni nestašluk debele dame u hermelinskom ogrtaču dok začikava neustrašivog generala zbog prebrze kapitulacije, te na ozareni osmeh Slavske i njene raširene želatinski hladne ruke.

Sutradan, kasno po podne, general Golupkov otpratio je svoju ženu do krojačkog salona, sedeo tamo neko vreme čitajući *Paris-Soire*, a zatim je morao kući po još jednu haljinu zrelu za proširivanje koju je ona zaboravila da ponese. U prikladnim vremenskim razmacima, izvodila je prihvatljivu imitaciju telefonskih poziva na kućni broj i brbljivog usmeravanja njegove pretrage. Krojačica, dama iz Jermenije, i švalja, mala kneginja Tumanova, silno su se zabavljale u susednoj sobi slušajući njene raznovrsne psovke (koje su joj pomagale da ne ostane bez reči u ulozi za čiju improvizaciju nije bila dovoljna samo mašta). Nije taj otrcan

alibi imao za cilj da izgadi prošla glagolska vremena u slučaju da nešto krene naopako – jer ništa nije moglo krenuti naopako; cilj mu je bio da čoveka na kog niko ni u snu ne bi posumnjao opskrbi rutinskom pričom o vlastitom kretanju kad ljudi počnu da se raspituju ko je poslednji video generala Fedčenka. Nakon što je ispremetao dovoljno imaginarnih ormana, Golupkov je viđen kako se vraća s haljinom (koja je, naravno, odavno čekala u automobilu). Nastavio je da čita novine dok je njegova žena isprobavala čas ovaj čas onaj model.

5.

Tih trideset i pet minuta tokom kojih je bio odsutan pokazalo se kao sasvim komotan prostor za delovanje. Negde u vreme kad je ona počela da se prenemaje s mrtvim telefonom, on je već bio pokupio generala na jednom pustom uglu i sad ga je vozio na imaginarni sastanak čije su okolnosti bile udešene tako da njegova tajnost deluje prirodno, a učešće na njemu kao stvar dužnosti. Nekoliko minuta kasnije, ugasio je motor i obojica su izašli. „Ovo nije ta ulica“, reče general Fedčenko. „Ne“, reče general Golupkov, „ali ovde mi je zgodnije da parkiram automobil. Ne bih voleo da ga ostavim tačno ispred kafea. Idemo prečicom kroz onaj tamo prolaz. To nam je na dva minuta pešice.“ „U redu, onda pešice“, reče starac i pročisti grlo.

Ulice u tom pariskom kvartu nose imena različitih filozofa, a uličicu kojom su krenuli neki načitani gradski otac nazvao je Ulicom Pjera Labima. Ona vas je blago usmeravala pored zamračene crkve i nekakvih skela ka nejasnoj zoni privatnih kuća sa zatvorenim kopcima, naoko distanciranih u svojim dvorištima, iza gvozdenih ograda na kojima bi umirući listovi lipe načas zastajali u letu od gole grane do mokrog pločnika. Levom stranom protezao se dugačak zid na kom su se kroz grubo sivilo ovde-onda videle ukrštenice od cigala; a u jednoj tački tog zida postojala su mala zelena vrata.

Dok su im prilazili, general Golupkov izvadio je tabakeru sa ožiljcima iz bitaka i zastao načas da pripali. General Fedčenko, uljudni nepušač, takođe je zastao. Jak vetar češljao je kroz sumrak te se prva šibica ugasila. „Sve nešto mislim...“, počeo general Fedčenko povodom neke sitne stvari o kojoj su tih dana raspravljali, „sve nešto mislim“, reče (tek da nešto kaže, stojeći nadomak zelenih vrata), „ako je otac Fjodor baš navalio da sve te stanove plaća iz sopstvene kase, mogli bismo u najmanju ruku da ga snabdevamo gorivom.“ I druga se šibica ugasila. Leđa prolaznika koji se maglovito udaljivao konačno su iščezla. General Golupkov iz sveg glasa opsova vetar, a kako je to bio signal za akciju, zelena vrata se otvoriše i, s neverovatnom brzinom i spretnošću, tri para ruku ukloniše starca sa vidika. Vrata se zalupiše. General Golupkov je pripalio cigaretu i žurno krenuo natrag istim putem.

Starca više niko živ nije video. Tihi stranci koji su iznajmili tihu kuću na tihih mesec dana bili su bezazleni Holanđani ili Danci. Posredi je bio optički trik. Ne postoje nikakva zelena vrata, već samo ona siva, a ta se nikakvom ljudskom silom ne daju razvaliti. Uzalud sam pretraživao glasovite enciklopedije: ne postoji filozof po imenu Pjer Labim.

Ali video sam guju u njenim očima. Imamo mi Rusi jednu izreku: *всего двое и есть – смерть, да совесть* – koja bi se mogla ovako prevesti: „Samo dve stvari zaista postoje – smrt i savest.“ Krasna je osobina ljudske prirode da možete biti nesvesni da činite dobro, ali uvek ste svesni da činite zlo. Jedan okoreli kriminalac, čija je žena bila još i gora, rekao mi je, u

danima kad sam bio sveštenik, kako ga je oduvek mučio unutrašnji stid zbog toga što mu neki još dublji stid nije dopuštao da s njom raspravi jednu zagonetku: da li ga ona možda prezire u dubini duše ili se možda potajno pita da li on u dubini duše prezire nju. I zato savršeno jasno mogu da zamislim izraze lica generala Golupkova i njegove žene kad su napokon ostali nasamo.

6.

Ne zadugo, međutim. Oko deset uveče, general L, sekretar BB-a, saznao je od generala R-a da je gđa Fedčenko strahovito zabrinuta zbog neobjašnjivog odsustva svoga muža. Tek se tada general L. prisetio da mu je negde oko ručka Predsednik rekao, više uzgred (ali takav je bio manir starog gospodina), da ima nekog posla kasno po podne, pa ako se ne vrati do osam, zamolio bi generala L-a da pročita pismance ostavljeno u srednjoj fioci predsedničkog pisaćeg stola. Sada su dvojica generala jurnuli ka kabinetu, naglo zastali, jurnuli natrag po ključeve koje je general L. zaboravio, jurnuli opet, i najzad pronašli pismance. U njemu je pisalo: *Opseda me neko čudno predosećanje kojeg ću se kasnije možda i stideti. U pola šest imam sastanak u kafeu u Ulici Dekart 45. Trebalo bi da se sretnem s jednim obaveštajcem protivničke strane. Slutim da je to klopka. Čitavu stvar je organizovao general Golupkov, koji će me i odvesti tamo sopstvenim automobilom.*

Preskočićemo sada šta je rekao general L. i šta mu je odgovorio general R. – ali očigledno su obojica bili sporoumni i dosta su vremena izgubili u zbrkanom telefonskom razgovoru s uvređenim vlasnikom kafea. Bila je skoro ponoć kad ih je Slavska, u cvetnom kućnom ogrtaču i tobož veoma pospana, pustila u kuću. Nije htela da uznemirava muža, koji je, po njenim rečima, već spavao. Pitala ih je šta se to zbiva i da se nije možda nešto desilo generalu Fedčenku. „Nestao je“, reče prostodušni general L. Na to je Slavska rekla: „Aah!“ i namrtvo se onesvestila, usput rasturivši pola salona. Gubitak za scensku umetnost i nije bio tako veliki kao što se činilo većini njenih obožavalaca.

Ovako ili onako, dvojici generala pošlo je za rukom da generalu Golupkovu prećute ono pismance, tako da je ovaj, stigavši s njima u štab BB-a, bio pod utiskom da će ga samo pitati da li da odmah pozovu policiju ili da prvo zatraže savet od osamdesetosmogodišnjeg admiral Gromobojeva, koji je iz nekih opskurnih razloga važio za Solomona BB-a.

„Šta ovo znači?“, reče general L, pružajući Golupkovu fatalno pismance. „Proučite, molim.“

Golupkov je proučio – i odmah mu je bilo jasno da je sve propalo. Nećemo se naginjati nad bezdanom njegovih osećanja. Vratio je pismance i slegnuo mršavim ramenima.

„Ako je to stvarno napisao general“, rekao je, „a moram priznati da rukopis veoma liči na njegov, onda jedino mogu reći da se neko lažno predstavljao kao ja. Međutim, imam razloga da verujem da će admiral Gromobojev s mene skinuti svaku sumnju. Predlažem da odmah odemo do njega.“

„Da“, reče general L, „najbolje da smesta krenemo, iako je veoma kasno.“

General Golupkov je munjevito navukao kišni mantil i prvi izašao. General R. učestvovao je u potrazi za šalom generala L-a. Šal je bio napola skliznuo s jedne od onih vestibulskih stolica kojima je suđeno da ne služe ljudima nego stvarima. General L. je uzdahnuo i natakao stari filcani šešir, nežno ga pridržavajući obema rukama. Pošao je ka vratima. „Samo

trenutak, generale”, reče general R. spuštajući glas. „Hoću nešto da vas pitam. Ovako među nama oficirima, jeste li potpuno sigurni da... pa, da general Golupkov govori istinu?”

„To je ono što moramo istražiti”, odgovori general L, jedan od onih ljudi koji veruju da je dovoljno da rečenica bude rečenica pa da nešto znači.

Pred vratima su jedan drugog učtivo pridržavali za lakat. Naposletku je onaj malo stariji prihvatio povlasticu i živahno zakoračio napolje. Onda su obojica zastali na odmorštu, jer im se učinilo da je stepenište veoma tiho. „Generale!”, viknu general L. u pravcu nižih spratova. Onda su se z gledali. Onda su žurno, nezgrapno, zatrupkali niz ružne stepenice, izbili na ulicu i, zastavši pod sitnom crnom kišom, pogledali na jednu pa na drugu stranu, pa opet jedan u drugog.

Ona je uhapšena sutradan, rano ujutru. Nijednog trenutka, dok su je saslušavali, nije odstupila od izigravanja bolom skrhane nevinosti. Francuska policija pokazala je neobičnu tromost u isleđivanju, kao da se podrazumevalo da su nestanci ruskih generala čudnovat narodni običaj, istočnjački fenomen, proces iščezavanja koji možda i ne bi trebalo da se događa, ali ga je nemoguće sprečiti. Sticao se utisak, međutim, da *Sûreté*² o mehanizmu trika sa iščezavanjem zna više nego što diplomatska mudrost drži prikladnim za razgovor. Inostrane novine su o celoj priči izveštavale dobronamerno, ali podsmešljivo i preko volje. Sve u svemu, *L'affaire Slavska* nije obećavala senzacionalne naslove – ruski emigranti bili su potpuno izvan fokusa. Zabavnom slučajnošću, jedna nemačka novinska agencija i jedna ruska lakonski su objavile da su u Parizu dva belogardejska generala odbegla s kasom Bele armije.

7.

Suđenje je bilo začuđujuće neuverljivo i zbrkano, svedoci se nisu proslavili, a konačna presuda Slavskoj za otmicu bila je sporna s pravne tačke gledišta. Nebitne sitnice sve vreme su odvrćale pažnju od glavnog predmeta. Pogrešni ljudi sećali su se tačnih detalja i obratno. Iskrsnuo je i račun izvesnog Gastona Kuloa, farmera, *pour un arbre abattu*.³ General L. i general R. grdno su se namučili dopavši šaka jednom sadistički nastrojenom advokatu. Neki pariški klošar, živopisan neobrijani stvor baburastog crvenog nosa (laka uloga, priznaćete) od onih što svu svoju zemaljsku imovinu nose u prostranim džepovima i stopala zavijaju u krte novine kad ostanu bez poslednje čarape i obično ćete ih videti kako lagodno sede, s flašom vina između raskrećenih nogu, naslonjeni na oronuli zid neke zgrade koja nikad nije dovršena, razvezao je uličarsku priču o tome kako je sa svog položaja video kad su nekog starca grubo skleptali. Dve ruske dame, od kojih je jedna neko vreme provela na lečenju od akutne hysterije, navodno su na dan zločina videle generala Golupkova i generala Fedčenka kako se voze u automobilu ovog potonjeg. Jedan ruski violinista, zatekavši se u vagon-restoranu nekog nemačkog voza – ali nema svrhe prepričavati sve te nemušte glasine.

U nekoliko slika, poslednji put vidimo Slavsku u zatvoru, kako skrušeno sedi u uglu i štrika. Piše suzama umrljana pisma gospođi Fedčenko u kojima joj poručuje da su njih dve sada sestre, pošto su im obema muževe zarobili boljševici. Traži da joj dozvole upotrebu

² Fr. – Služba bezbednosti. (Prim. prev.)

³ Fr. „za jedno posečeno drvo”. (Prim. prev.)

karmina. Jeca i moli se u naručju blede ruske monahinje kojoj se, kako tvrdi, u viziji javilo da je general Golupkov nevin. Bučno zahteva da joj vrate *Novi zavet* koji je uzaptila policija – uzaptila ponajviše od stručnjaka taman kad su lepo počeli da dešifruju izvesne primedbe nažvrljane na marginama *Jevanđelja po Jovanu*. Nedugo po izbivanju Drugog svetskog rata, obolela je od nekog opskurnog unutrašnjeg poremećaja i, jednog letnjeg jutra, kad su tri nemačka oficira stigla u zatvorsku bolnicu želeći da je vide, smesta im je rečeno da je umrla – što je možda i bilo istina.

Postavlja se pitanje da li je muž nekako uspeo da joj javi gde se nalazi, ili je procenio da je sigurnije ako je ostavi na cedilu. Kuda li je otišao, taj nesrećni *perdu*?⁴ Ogedala verovatnoće ne mogu nam zameniti špijunku znanja. Možda je našao utočište u Nemačkoj i tamo dobio neki birokratski poslić u Bedekеровoj školi za obuku mladih špijuna. Možda se vratio u zemlju u kojoj je sam samcit osvajao gradove. A možda i nije. Možda ga je vrhovni šef, ko god da je bio, pozvao k sebi i rekao, s lakim stranim akcentom, i onim osobeno bezbojnim tonom koji nam je svima tako dobro znan: „Bojim se, prijatelju, da više niste potrebni“ – i kad se X već okrenuo da izađe, tanani kažiprst dr Puppenmajstera pritiska dugme uz ivicu ravnodušnog pisaćeg stola, i evo gde klopka zjapi ispod X-a, koji propada pravo u smrt (taj što „previše“ zna), ili zadobija prelom lakatne kosti⁵ tresnuvši pravo u dnevnu sobu starijeg para na donjem spratu.

Kako god bilo, predstava je završena. Pridržavate kaput svojoj devojci i uključujete se u reku vama sličnih koja lagano odmiče prema izlazu. Požarna vrata otvaraju se ka neočekivanim bočnim predelima noći, kuda se odlivaju prvi rukavci glavnog toka. Ukoliko, poput mene, više volite da orijentacije radi izađete onuda kuda ste i ušli, proći ćete opet pored onih plakata što su vam pre sat-dva izgledali tako primamljivo. Ruski kavalerista u polupoljskoj uniformi izvija se sa svog polo-ponija kako bi ugrabio romansu u crvenim čizmicama, kojoj se crni uvojci rasipaju iz astrahanske šubare. Trijumfalna kapija rame uz rame sa zamračenim kupolama Kremolja. Agent jedne Strane sile, s monoklom na oku, prima svežanj tajnih dokumenata iz ruku generala Golupkova... Brzo, deco, idemo napolje u trezvenu noć, u sporohodni spokoj poznatih pločnika, u postojani svet dobrih pegavih dečaka i duha drugarstva. Dobro došla, stvarnosti! Samo izvolite, prijaće vam ova opipljiva cigareta posle svih onih petparačkih uzbuđenja. Eno, tamo napred, i onaj mršavi, kočoperan gospodin takođe p ripaljuje „lukij“⁶ nakon što je njime tapnuo o staru kožnu tabakeru.

(S engleskog prevela **Arijana Božović**)

⁴ Fr. – izgubljen, nestao. (Prim. prev.)

⁵ Engleski naziv za lakatnu kost (*funny bone* – smešna/čudna kost) zapravo se odnosi na lakatni živac koji prilikom udara proizvodi osećaj strujanja; u idiomatskoj upotrebi označava smisao za humor. (Prim. prev.)

⁶ Cigareta *Lucky Strike*. (Prim. prev.)